

RECEPTAREA OPEREI LUI MIHAIL MANOILESCU ÎN GÂNDIREA ECONOMICĂ DE LIMBĂ GERMANĂ

Conf. univ. dr. Robert Păiușan, Lect. univ. dr. Alina Crețu,
Lect. univ. dr. Diana Hristache, Asist. univ. drd. Elena Peptan

1. Obiectivul temei de cercetare

Personalitatea și opera lui M. Manoilescu (1891-1950) au făcut obiectul a numeroase cercetări, atât în țară, cât și în străinătate. În țară, ele s-au aflat în anii 1930 și la începutul anilor 1940 în centrul unor pasionante – și, adesea, pătimașe – dezbateri științifice și politico-ideologice, care i-au antrenat pe unii dintre cei mai importanți economiști români ai acestei perioade. Personalitate plurivalentă și tumultuoasă, Manoilescu a lăsat o urmă adâncă în toate domeniile în care a activat: în știință ca și în politică, ca dascăl sau publicist. Participant la viața științifică internațională, el a înregistrat aprecieri laudative sau critice din partea unor economiști străini cu certă autoritate științifică. Cele mai puternice ecouri aveau să se înregistreze în Italia între 1931-1932, în Germania între 1937-1940 și în Portugalia și Spania la începutul deceniului al cincilea. Aflați într-un prelungit con de umbră după al doilea război mondial, personalitatea și opera lui Manoilescu au revenit în atenție după 1971, în contextul valorificării critice, din perspectivă marxistă, a moștenirii culturale românești. Pe această temă aveau să fie redactate lucrări de doctorat, monografii, studii și articole.

Cu toate acestea, aprecierile asupra locului și contribuției reale ale lui Manoilescu în gândirea economică românească și universală se mențin controversate. Pentru a ne referi la un singur aspect - afilierea doctrinară -, menționăm că unii istorici ai gândirii economice îl consideră de orientare neoliberală, alții corporatistă, dirijistă ori fascistă.

Cercetarea de față își propune ca, lărgind baza documentară a investigațiilor biobibliografice consacrate lui Manoilescu, să contribuie la mai buna cunoaștere a personalității și operei acestuia, a ecoului lor în România și în lume. Ea valorifică, în principal, publicistica românească și străină din anii 1930 și din prima parte a anilor 1940, în parte mai greu accesibilă specialistului sau cititorului român.

2. M. Manoilescu – repere biobibliografice

Manoilescu s-a format ca economist autodidact. El a beneficiat de patru calități pentru a suplini lipsa unor studii regulate de specialitate: pregătirea științifică de bază (matematică, statistică); cultura umanistă (lecturi diverse, cunoașterea foarte bună a limbii franceze și bună a limbilor germană și italiană); calitățile intelectuale (forță de muncă, capacitate de asimilare și sinteză, talent literar); cunoașterea realităților economice românești și străine datorită funcțiilor administrative deținute încă de timpuriu și experienței de industriaș¹.

În vara anului 1928, Manoilescu a început redactarea, direct în limba franceză, a volumului *Teoria protecționismului și a schimbului internațional*. În toamna și în iarna 1928-1929, el a rescris și completat unele capitole, a dactilografiat integral manuscrisul, iar în primăvara anului 1929 l-a predat pentru referat la editura pariziană Giard, specializată în lucrări pe teme economice. Ediția princeps avea să apară la sfârșitul lui august – începutul lui septembrie 1929 și avea să fie urmată în 1930-1931 de edițiile în engleză, portugheză și italiană.

Referindu-se la fazele conceperii și redactării lucrării, Manoilescu consemna câteva detalii interesante pentru cercetătorul biografiei sale intelectuale. În 1920-1921, pe când realiza, în calitate de funcționar superior, sinteze privind reorganizarea economică postbelică, a putut constata direct marile decalaje de productivitate între industrie și agricultură. În anii următori, a studiat acțiunea politicilor vamale și fiscale asupra evoluției economice². În 1926-1927 a delimitat ramurile industriale productive de cele mai puțin productive și a ajuns la concluzia că doar primele se cuvine să fie încurajate. În sfârșit, în 1928 a luat cunoștință, prin lectură proprie, de lucrarea de referință a liberalismului economic clasic, *Despre principiile economiei politice și ale impunerii* de D. Ricardo.³

Activitatea științifică a lui Manoilescu cuprinde două etape relativ distincte: în prima etapă (1918-1930), el situa, în general pe poziții protecționiste, apropiate de cele susținute de adepții doctrinei naționalismului economic. În a doua etapă (1930-1947), el a elaborat o doctrină proprie de orientare corporatistă.

În accepțiunea sa, știința economică reprezenta știința intereselor materiale, a mijloacelor și a oportunităților. Ea avea datoria să-și pună constatările, concluziile și recomandările în slujba scopurilor supreme ale vieții sociale și naționale.

¹ V. Nichita, *Doctrina economică și corporatistă a lui Mihail Manoilescu*, teză de doctorat, Academia de Studii Economice, 1971, p. 17.

² M. Manoilescu, *Memorii*, vol. I, București, 1993, p.173.

³ *Ibidem*, p. 176-177.

Obiectul de studiu al științei economice, considera Manoilescu în spiritul doctrinei protecționiste clasice, îl forma economia națională, privită atât ca o sumă a forțelor de producție, cât și ca un conglomerat de agenți economici individuali. Dintre forțele naționale de producție, locul principal îi revenea muncii, în raport cu care capitalul și celelalte forțe de producție aveau o importanță secundară.

Știința economică era chemată să cerceteze atât fenomene și procese de regularitate și repetiție, care determinau ori influențau activitatea economică pe termen lung și în proporții de masă, cât și fenomene și fapte individuale, izolate. Faptele de repetiție se pretau la abstractizări și generalizări, în timp ce faptele individuale erau explicate prin metode empirice.⁴

Gânditorii economici români aveau datoria să studieze trăsăturile și direcțiile de dezvoltare ale economiei românești, evitând, pe cât posibil, să împrumute teorii și modele din gândirea economică universală, care nu-și găseau aplicare. În ce-l privea, Manoilescu considera că datoria sa ca om de știință era ca, pornind de la datele realității, să formuleze reflecții teoretice și recomandări practice privind accelerarea dezvoltării economice a țării.

Propunându-și să elaboreze o *teorie generală a protecționismului*, care să depășească neajunsurile semnalate, Manoilescu a utilizat un instrumentar metodologic și conceptual propriu.

Premisele metodologice ale demersului său științific sunt următoarele:

- problematica era abordată din perspectiva strict economică, fără luarea în considerare a factorilor sociali, psihologici, politici și filosofici;
- comerțul intern (desfășurat înăuntrul statului național, privit ca o entitate economică) era rupt de comerțul internațional, desfășurat între entități economice diferite;
- prețurile mondiale erau considerate, în mod convențional, drept mărimi fixe, corespunzând unei situații de echilibru permanent între volumul cererii și cel al ofertei.

Principalele concepte introduse sau, după caz, redefinite de Manoilescu sunt: beneficiul național, producția netă și productivitatea muncii⁵.

Pe baza datelor statistice internaționale privind evoluția productivității muncii, M. Manoilescu a desprins următoarele constatări și concluzii:

- a) în interiorul fiecărei țări se manifestau diferențe apreciabile ale productivității muncii, atât între întreprinderi, cât și între ramurile economice. Decalajele cele mai mari se înregistrau între productivitatea muncii din industrie și cea din agricultură. Raportul dintre productivitatea muncii din industrie și cea din agricultură reprezenta o mărime relativ constantă, denumită ulterior *constanta Manoilescu*;
- b) în țările agricole sau, în general, mai puțin dezvoltate economic, majoritatea populației lucra cu o productivitate a muncii scăzută, în timp ce în țările industrializate, majoritatea populației lucra cu o productivitate a muncii ridicată;
- c) în comerțul internațional, produsul muncii unui lucrător industrial se schimba cu produsul muncii mai multor lucrători agricoli. În general, pentru a realiza valori de schimb echivalente, țările agricole erau nevoite să utilizeze un volum de muncă considerabil mai mare comparativ cu țările industriale. Această concluzie a fost acceptată de economiștii radicali R. Prebisch, C. Furtado și alții, și contestată de economiștii de orientare liberală și keynesiană P. A. Samuelson (care o califică drept „illogică”), M. Blaug și alții.

Pe baza constatărilor și a concluziilor arătate, Manoilescu a susținut că țările industrializate, dispunând de o productivitate mai mare a muncii naționale, exploatau în comerțul internațional țările agricole, dispunând de o productivitate mai redusă a muncii naționale. Pentru țările agricole, participarea la comerțul internațional, departe de a prezenta avantaje, determina pierderi de venit național. Teza lui Manoilescu se înscria în cadrul teoriilor centrate, pe relațiile economiei inegale, de exploatare, dintre capital și muncă la nivel atât micro- cât și macro- și mondoeconomic. Chiar dacă ea fusese formulată anterior de diverși alți autori din gândirea economică universală, între care F. List și K. Marx, economistul român are meritul de a fi adus noi argumente în susținerea acestei teze.

Pentru remedierea acestei situații, țările agricole și, în general, mai puțin dezvoltate, aveau atât datoria, cât și posibilitatea să își dezvolte forțele naționale de producție, în principal, pe calea industrializării.

Pocurarea bunurilor economice, afirma Manoilescu, de către țara agricolă era posibilă pe două căi:

⁴ Idem, *Incercări în filosofia științelor economice*, București, 1938, p. 33

⁵ M. Manoilescu, *Forțele naționale productive și comerțul exterior. Teoria protecționismului și a schimbului internațional*, București, 1986, p. 87-89.

- *calea indirectă* (sau comercială), care consta în importul unor produse cu o productivitate a muncii inferioară mediei naționale;
- *calea directă* (sau industrială), care consta în producerea în interiorul țării a unor mărfuri cu o productivitate a muncii superioară mediei naționale.

Pentru a determina dacă o marfă trebuia importată sau produsă în țară, era necesar să se compare productivitatea muncii aferente respectivei mărfi cu productivitatea medie națională⁶.

Teoria protecționistă a lui Manoilescu era menită să reprezinte o componentă esențială a doctrinei economice corporatiste și prin aceasta, suportul teoretic al politicii economice a statelor corporatiste. Cu toate acestea, din diferite motive, teoria sa nu a fost aplicată în nici unul din statele corporatiste europene.

În România, ideile economice ale lui Manoilescu au fost respinse de principalele curente de gândire, ca și de forțele politice din timpul vieții sale, nefiind puse în aplicare. După al doilea război mondial, desprinsă din contextul social-politic corporatist, teoria protecționistă formulată de Manoilescu avea să exercite o influență durabilă asupra gândirii economice de orientare radicală. Economistul român este considerat în numeroase lucrări de specialitate, apărute în întreaga lume, drept cel mai însemnat precursor al curentului economic radical latino-american.

3. Publicistul Manoilescu, adepții și criticii săi

În anii 1930, în România, ideile economice și social-politice ale lui Manoilescu continuau să fie cunoscute insuficient și, adesea, distorsionat. Nu numai adversarii științifici sau politici, ci și unii dintre adepți îi reproșau, cu o doză mai mică sau mai mare de maliție, faptul că lucrările sale ar interesa mai puțin publicul românesc și mai mult – sau exclusiv – pe cel străin. Superficiala și, oricum, nedreapta impresie era întărită de publicarea în străinătate a edițiilor princeps ale cărților sale și de largul lor ecou stârnit pe meridianele lumii, ce contrasta vădit cu ecoul restrâns din țară.

Or, ideologul – și M. Manoilescu a avut, în primul rând și prin excelență, vocație de ideolog – simțea nevoia unui canal de comunicare permanent cu opinia publică indigenă. Acest rol avea să revină, de-a lungul unui deceniu, revistei "Lumea Nouă, destinată să contribuie la popularizarea în spațiul românesc a doctrinei sale social-economice și politice sau, după cum declara editorul ei, "să se facă ecoul ideilor, preocupărilor și, chiar al suferințelor sale pe tot restul vieții"⁷.

În peisajul publicisticii românești din anii 1930, "Lumea Nouă" a ocupat un loc mai modest decât cel pe care îl aștepta Manoilescu. Nu a reușit nici să devină principala tribună a mișcării naționaliste românești (care dispunea de alte publicații mai influente), nici să ofere cititorilor construcții doctrinare de nivel înalt. Din cele peste 4500 de pagini ale sale, cele mai multe nu prezintă decât importanța istorică. Și totuși, revista are două merite apreciabile – unul privind evoluția ideilor lui Manoilescu și celălalt privind evoluția publicisticii de factură radicală la scară mondială.

În procesul de elaborare a doctrinei sale, Manoilescu a rulat un mare număr de idei, argumente, soluții din sferele economiei, sociologiei, istoriei, dreptului etc. Multe din contribuțiile lui sau ale colaboratorilor erau materiale de lucru, ce aveau să fie ulterior completate, sau, după caz, reelaborate. În acest sens, "Lumea Nouă" a funcționat ca un laborator de creație al lui M. Manoilescu. O analiză a locului ei în evoluția doctrinei corporatiste este indispensabilă pentru o mai bună cunoaștere a biografiei intelectuale a doctrinarului român.

4. Manoilescu versus Tașcă

Polemica Manoilescu-Tașcă⁸ s-a disputat în două reprize distincte. Cea dintâi s-a derulat în prima parte a anului 1930 și a privit volumul lui Manoilescu *Teoria protecționismului și a schimbului internațional*. Cea de-a doua repriză s-a desfășurat, la rândul ei, în două etape, în cursul anilor 1937 și 1938, și a cuprins câte două intervenții ale fiecărui partener de dialog pe marginea unui alt volum al lui Manoilescu, *Secolul corporatismului. Doctrina corporatismului integral și pur*. Pentru mai buna delimitare a locului acestei polemici este utilă, o prezentare succintă a ecoului, în țară și străinătate, al celor două volume.

Carierea internațională a lucrării *Teoria protecționismului și a schimbului internațional* (citată în continuare sub forma prescurtată *Teoria protecționismului*) are mai multe componente: publicarea în limba franceză în 1929, reeditarea, la scurt timp, cu sau fără mici modificări, în limbile engleză, italiană și portugheză și, ulterior, într-o formă revizuită și adăugită, în limba germană; aprecieri asupra volumului cuprinse în cca. 100 de tratate consacrate istoriei gândirii economice, economiei politice ș.a.; recenzii, dezbateri, mese rotunde, însumând un volum de pagini de zece ori mai mare decât volumul în sine; în sfârșit, ca sursă de reflecție și inspirație pentru mai multe generații de teoreticieni și istorici ai economiei din diferite părți ale globului, caracterul peren al unora din ideile sau aprecierile sale fiind afirmat și, după caz, demonstrat de numeroși exegeți. Majoritatea acestora plasează lucrarea la originea teoriilor de tip dependentist, atât de cunoscute în zilele noastre.

⁶ M. Manoilescu, *op.cit.* p.195-213.

⁷ M. Manoilescu, *op. Cit.*, vol. 2, București, 1993, p. 317.

⁸ G. Tașcă (1876-1951), economist și jurist român de orientare neoclasică, profesor universitar la București și membru corespondent al Academiei Române. Vezi și R. Păiușan, *Gândirea economică românească în perioada interbelică*, București, 2004, p.17-20

În schimb, cealaltă lucrare ce a făcut obiectul disputei pe care o analizăm, *Secolul corporatismului. Doctrina corporatismului integral și pur* (citată în continuare sub forma prescurtată *Secolul corporatismului*) a înregistrat ecouri internaționale, comparativ, mai restrânse. A fost publicată în limba franceză în 1934, iar apoi reeditată în limba spaniolă. Apariția volumului a fost semnalată prin dezbateri, luări de poziții sau simple mențiuni; în epocă, el a servit ca sursă de inspirație pentru teoreticienii regimurilor autoritare și fasciste. Dar cartea nu avea să fie uitată nici după mulți ani de la apariție, unele idei ale sale fiind reevaluate din perspectivă istorică în studii de sociologie sau politologie.

De la începutul anilor 1920 datează și prima confruntare – ce-i drept indirectă – dintre Manoilescu și Tașcă. Dacă forțăm puțin faptele, o putem chiar considera un prolog interesant pentru "duelul" ce avea să se poarte mai târziu; dar este la fel de adevărat că, din perspectiva acestuia, ne putem și dispensa de acest prolog.

La inițiativa Institutului Social Român, în prima parte a anului 1923 a fost organizat un ciclu de prelegeri, sub forma unor conferințe publice, în care urmau să fie prezentate doctrinele partidelor politice aflate atunci în activitate. Printre cei invitați să conferențeze s-au numărat atât Tașcă, cât și Manoilescu. Tașcă a vorbit la 28 ianuarie despre *Liberalismul economic*, iar Manoilescu la 4 martie despre *Neoliberalism*⁹. Subiectul expunerilor reflecta în mare măsură curentul economic pe care îl ilustra fiecare din ei la acel moment; iar în cazul lui Manoilescu, conferința a reprezentat pledoaria în favoarea neoliberalismului cea mai "nealterată" de considerente exterioare chestiunii.

În viziunea lui Tașcă, pilonii liberalismului economic – libertatea de schimb și de circulație, a capitalului și a muncii – sunt capabili să asigure echilibrul economic și politic al societății moderne; spiritul individualist și utilitar al liberalismului îi va asigura, cu anumite rețușuri, supraviețuirea. Manoilescu, dimpotrivă, credea că doar o formă regenerată, parțial antinomică, cum vedea el neoliberalismul, i-ar putea evita dispariția.

Cei doi gânditori sunt de acord că liberalismul a fost contestat de numeroase grupuri și categorii sociale, în primul rând de exponenții clasei muncitoare, dar remediul acestei situații este văzut diferit. Astfel, Tașcă socotea, oarecum în spiritul concepției lui C. Dobrogeanu-Gherea din *Neoiobăgia*, că frământările sociale s-au datorat insuficienței aplicării a libertății muncii, în timp ce Manoilescu afirma că depășirea impasului ar fi posibilă prin asocierea atât a muncitorilor, cât și a producătorilor, enunțând astfel o idee ce va face carieră în cadrul doctrinei sale corporatiste. Neoliberalismul susținea intervenția statului și "dispersarea proprietății" pentru "a face viața omenească suportabilă pentru cei mulți", observa el cu deplin temei.

În legătură cu politica comercială externă., Tașcă aprecia că economia de piață permite reglarea cea mai potrivită a acesteia, în timp ce Manoilescu se pronunța pentru protecționism industrial, dar nu "exagerat, care ar trece dincolo de limitele naturale până la care țara întregă e datoare să se sacrifice pentru a da naștere unui aparat național de producție industrială". Ultima observație urma să devină o articulație esențială în eșafodajul *Teoriei protecționismului*.

Manoilescu a pus în evidență și în acest cadru avantajele, comparative și intrinseci, ale industriei în raport cu agricultura. Industria "poate spori bunurile la infinit; îndoind capitalul și munca pusă într-o întreprindere poți dubla producția /.../ Ea are o superioritate intrinsecă față de agricultură, fiind cea mai mare creatoare de valori noi"¹⁰. Tașcă, la rândul său, atribuia agriculturii aceste însușiri. Dacă în valoarea produsului industrial sunt consumate valori materializate, aprecia el, ca materii prime, forțe motrice, salariile lucrătorilor, în cazul produselor agricole "găsim ceva în plus care e propriu produselor agricole. Arunci în pământ un bob de grâu și scoți 50 de boabe. Unul reprezintă sămânța; 20 reprezintă valorile consumate; dar rămân 29 de boabe care reprezintă un câștig net pentru națiune"¹¹.

Folosind o metodologie și instrumente de analiză proprii, arătate mai sus, Manoilescu a ajuns la concluzia că productivitatea muncii în industrie este net superioară celei din agricultură, ocupațiile agricole fiind "cele mai inferioare în productivitate dintre ramurile de producție națională"¹². Acest contrast, evidențiat de el, este mai accentuat în țările agrare înapoiate decât în cele industriale avansate și numai prin dezvoltarea industriei de către primele se asigura și creșterea productivității muncii în agricultură. Desigur, exista o diferență de productivitate între industria și agricultura românească, însă "nu prea mare, dar există o diferență mare între industria engleză și agricultura românească", replică Tașcă. "Productivitatea unei întreprinderi depinde de salariul pe care-l primesc muncitorii. El variază de la țară la țară, nu de la întreprindere la întreprindere". Deci, concluziona Tașcă, "industria, ca și agricultura din țările în care standardul de viață al lucrătorului este mai ridicat, au o productivitate mai mare decât aceleași întreprinderi din țările în care standardul de viață al lucrătorului este mai scăzut"¹³.

Considerentele lui Manoilescu privind productivitatea muncii și schimburile comerciale inegale implicau, pentru depășirea situației, necesitatea industrializării țării prin adoptarea unei politici protecționiste. Tașcă respinge raționamentul partenerului de dialog, invocând argumentul cunoscut că aceasta este un simplu paravan pentru încurajarea întreprinderilor ce nu-și găsesc în țară condițiile necesare de dezvoltare. Din moment ce, pentru un pachet de lame, agricultorii români sacrificau o treime de sac de grâu când fabrica se afla în străinătate, iar pentru același pachet de lame se sacrifică un sac întreg de grâu când acesta se producea în țară, cu ce ar contribui dezvoltarea industriei la sporirea

⁹ Textul prelegerilor a fost înmănușiat într-un volum intitulat generic *Doctrinile partidelor politice*, publicat la Editura Cultura Națională în 1924. Contribuția lui G. Tașcă figurează la paginile 91-101, cea a lui Manoilescu la paginile 141-161.

¹⁰ "Arhiva pentru știință și reformă socială", IX, 1-3, p. 315.

¹¹ *Ibidem*, p. 312.

¹² *Ibidem*, p. 315.

¹³ *Ibidem*, p. 331.

avuției naționale?, se întreba el comentând un exemplu ce i se părea sugestiv¹⁴. În cazul aprovizionării pieței interne cu producție de fabricație autohtonă, îi replica Manoilescu, venitul național nu este același. Când fabrica de lame se afla în țară, câștigul rezultat în urma diferenței de productivitate putea fi folosit în interesul dezvoltării economiei naționale¹⁵. Adoptarea unei asemenea politici comerciale i se pare lui Tașcă iluzorie de plano. Ea ar avea ca rezultat faptul că "va închide granițele atât într-un sens cât și în celălalt, iar produsele agricole vor putezi în magazine" ¹⁶.

Obiect de controversă îl constituie și aprecierile privind legătura dintre venitul național și cel individual. În accepțiunea lui Manoilescu, "beneficiul național este o sumă, iar cel individual o parte a sumei – conchidea el – și anume acea parte a sumei care este sacrificată prima când întreprinderea nu merge bine" ¹⁷. Pentru Tașcă, însă, "câștigul național este format din câștigurile individuale" mai precis dintr-o sumă a salariilor muncitorilor și profitului capitalismului¹⁸.

Potrivit concepției lui Manoilescu, schimbul individual de mărfuri este complet diferit de cel internațional. În primul caz, el are loc între indivizi ce urmăresc să vândă scump și să cumpere ieftin, deci schimbul se reduce numai la natura pur comercială, în tip ce în cazul al doilea el are loc între națiuni, deci este în primul rând o problemă de producție. Pentru națiune plata mărfurilor importante nu se făcea dintr-un venit fix, ca în cazul individului, ci prin exportul altor mărfuri. Venitul național nu este același când marfa se produce în țară sau când ea se importă. Atunci când marfa se produce în țară venitul național este mai mare și chiar în ipoteza că ea devine mai scumpă pentru consumator (cazul exemplului lui Tașcă de mai sus), important rămâne faptul că în interiorul aceleiași națiuni se produce o deplasare de beneficii ce compensează pierderile individuale¹⁹.

O altă temă a confruntării polemice o oferă teza lui Manoilescu, referitoare la exploatarea țărilor agricole înapoiate de către cele industriale avansate. Numai prin dezvoltarea industriei și prin ridicarea agriculturii se puteau "suprima sau diminua" orice fel de "exploatare exercitată asupra noastră, pe căi ascunse și invizibile de către țările industriale"²⁰. Numai faptul că sunt deținătoare de capital "nu dă dreptul popoarelor industriale să exploateze la infinit, printr-un schimb inechitabil popoarele agricole"²¹. În replică, Tașcă, aici foarte învechit, respinge fenomenul ca atare. El arată că "suma beneficiilor p care țările bogate le fac asupra comerțului lor exterior este fără nici o îndoială mai considerabilă decât suma beneficiilor realizate de țările noastre sărace, pentru că comerțul lor este mai întins și pentru că ele se bucură de avantajele efinătății asupra unui mai mare număr de articole, însă luat fiecare articol în parte, beneficiul lor este mai mic decât al țărilor sărace"²².

Orientările lui Manoilescu au reieșit, în linii generale, din prezentarea volumelor supuse polemicii. Pentru a preciza mai exact pozițiile pe care se situa Tașcă în raport cu Manoilescu în anii polemicii, am în vedere trei elemente principale: aderența la liberschimbism/protecționism; susținerea/subestimarea rolului industrializării; cadrul social în care urma să aibă loc dezvoltarea economică a țării.

În ceea ce privește aderența la liberschimbism/protecționism, pozițiile celor doi apar mai nuanțate decât am fi înclinat să credem la o primă abordare a chestiunii. Afirmția că Manoilescu apăra protecționismul, iar Tașcă îi opunea liberschimbismul nu este doar simplistă, ci de-a dreptul eronată. Manoilescu își elaborase, am arătat și mai sus, o teorie proprie asupra protecționismului, prin care depășise cu mult sfera protecționismului de secol XIX, ajuns "clasic". Tașcă contesta teoriei lui Manoilescu apartenența la sfera protecționismului, socotind-o o formulă a economiei de tip etatist. La rândul său, Manoilescu îl socotea pe Tașcă, pentru a-i șubrezi de tot poziția, drept liberschimbist – imagine pe care o împărtășeau și mulți dintre contemporani. Tașcă se delimita de această etichetă, pe motiv că o atare atitudine "ar fi un anacronism. Nimeni în vremea noastră nu mai este pentru liberul schimb". Se considera un protecționist moderat, în tradiția lui List; dintre economiștii și politicienii români din trecut, își descoperea unele filiații de idei cu Petre P. Carp.

Aceste delimitări simplifică evaluarea atitudinii lor față de rolul industrializării. Manoilescu a teoretizat, cu multă insistență – dar și cu limitele inerente epocii și simpatiilor sale politice – avantajele unei industrializări lansate. Tașcă, combătându-i argumentele, nu îi combate și obiectivul. Părându-i-se că nu fusese destul de explicit în cadrul polemicii, avea să revină ulterior asupra chestiunii. Așa, de pildă, scria în 1939: "Foarte multă lume a crezut că eu aș fi împotriva dezvoltării industriale a țării și că aș preconiza mărginirea activității țării mele la ocupațiuni agricole"²³. Ceea ce, așa cum reieșea din context, era profund eronat, el pronunțându-se pentru industrializare. Pe de altă parte, este corect să remarcăm faptul că Tașcă – influențat atât de rezultatele propriei activități științifice, cât și de opțiunile partidelor politice în rândul cărora și-a desfășurat activitatea – a acordat un rol central aspectelor economico-sociale legate de agricultură.

Demersul științific al lui Manoilescu are în vedere două obiective diferite: primul constă în justificarea introducerii unei noi ordini economice și politice internaționale; al doilea – în explicarea necesității și a rostului unei atari evoluții pentru

¹⁴ *Ibidem*, p. 333.

¹⁵ *Ibidem*, p. 322.

¹⁶ *Ibidem*, 334.

¹⁷ *Ibidem*, p. 327.

¹⁸ *Ibidem*, p. 316.

¹⁹ *Ibidem*, p. 327.

²⁰ *Ibidem*, 1937, 3-5, p. 56.

²¹ *Ibidem*, 1938, 4-6, p. 67.

²² *Ibidem*, 1937, 1-3, p. 67.

²³ "Excelsior" nr. 220 din 20 mai 1939.

progresul țării. Disputa internațională pe marginea volumelor sale s-a concentrat, firesc, asupra primului aspect. Polemica Manoilescu-Tașcă, fără să îl neglijeze pe acesta, a avut în centrul atenției implicațiile naționale ale demersului ideatic. Atunci când își susțin argumentele proprii, respectiv când le combat pe cele ale partenerului de dialog, ei au în vedere, implicit sau explicit, realitățile românești. Sensul constructiv al disputei a constat în degajarea unor soluții care să permită depășirea situației economico-sociale, resimțită ca nesatisfăcătoare de ambii polemisti, a României din deceniul al patrulea al secolului nostru. Însăși receptarea acestei situații și eforturile teoretice de elaborare a unor soluții trebuie apreciate ca atare. Sesizând acest fapt, un comentator – unul din cei foarte puțini – contemporan al polemicii nota că ea "a avut o importanță însemnată în deschiderea unor discuții ce dovedeau maturizarea procesului de formare a gândirii economice la noi"²⁴.

În fond, dispute de tipul celei dintre M. Manoilescu și G. Tașcă aveau să se deruleze, pe diverse meridiane ale globului, în ritm tot mai accelerat cu cât ne apropiem de zilele noastre. Motivul obiectiv al acestei situații îl constituie pătrunderea în istoria globală a unor vaste arii economice și culturale, aflate în deceniile anterioare, inclusiv în anii polemicii Manoilescu-Tașcă, într-o fază incipientă a receptării unor polemici de felul celei studiate. Prin urmare, semnificația majoră a polemicii Manoilescu-Tașcă din anii 1930 este aceea că pune dimensiunea românească la începuturile unei dispute de mare rezonanță în gândirea economică din zilele noastre.

---

²⁴ *Ibidem.*